

Het ABC van de Biografie

Hans Renders en Nigel Hamilton

AUP

Vertaling Hans Renders, met dank aan Arthur Eaton, Madelon Franssen, Eric
Palmen en Lodewijk Verduin. Illustrations: Stichting AD & L

Illustraties: Stichting AD & L

Foto omslag: Nigel Hamilton en Hans Renders, Parijs, november 2015

Ontwerp omslag: Robbie Smits

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 698 5

e-ISBN 978 90 4853 838 6 (pdf)

e-ISBN 978 90 4853 839 3 (ePub)

NUR 680

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© J.W. Renders, N. Hamilton / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam
2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in
enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door foto-
kopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond
van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals
gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet
1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen
aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het
overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en
andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de
uitgever te wenden.

Inhoud

Voorwoord	7
A is van Autorisatie	9
B is van Biografie	17
C is van Compositie	27
D is van (biografische) Dictionaires	36
E is van Ethiek	45
F is van Feiten	55
G is van Groepsbiografie	63
H is van Historie	72
I is van Identiteit	81
J is van Journalistiek	91
K is van Koningen, Koninginnen en andere Heersers	99
L is van Life Writing	107
M is van Memoires en Autobiografie	116
N is van Non-fictie	124
O is van Overlijdensbericht	132
P is van Psychologie	142

Q is voor Quote	152
R is van Religie	159
S is van Seks	167
T is van Theorie	176
U is van U-Bocht	187
V is van Visuele Kunst	195
W is van Wereldoorlogen	203
X is van Xanadu	210
Y is van het Yin en Yang van de Jeugd	218
Z is van Zigzaggend naar het Einde	228
Literatuurlijst	235
Namenregister	241
Over de auteurs	249

Voorwoord

Biograferen mag dan het op een na oudste beroep zijn, toch heeft het de laatste tijd een ingrijpende verandering en expansie ondergaan. Technologie heeft de wereld grondig veranderd, zowel voor wat betreft het schrijven over echte mensen, als voor hen die hun leven vastleggen. Maar wie zijn leven biografeert kan gemakkelijk een eigen waarheid noteren en een biografie gaat tegenwoordig niet altijd over echte mensen; de biografie van een aap, plant, olifant of een rivier wordt ook geschreven, en films of musicals krijgen ook maar al te vaak de aanduiding 'biografie'.

Naarmate meer mensen (auto)biografisch schrijven, groeit er een overeenkomstige vaagheid over wat vandaag de dag biografie is. Wat impliceert het woord nu, en wat zijn de moderne regels voor het schrijven van een biografie – of is er juist sprake van een gebrek aan regels? Hoe verandert het genre van vorm, karakter en doel, nu het op verschillende platforms – van print tot celluloid en digitale pixels, van proefschriften tot hip-hop en musicals – een rol is gaan spelen?

Daarom presenteren wij dit *ABC*. Biografische woordenboeken vertellen ons nagenoeg niets over dit soort vragen. Ze gaan niet over de moderne biografie als genre. Zulke woordenboeken proberen nog steeds de aandacht te vestigen op waardige mensen die het onderwerp van biografie zijn geweest, van president John Adams tot de vijftiende-eeuwse Boheemse generaal Jan Žižka. Met andere woorden: biografische Who's Who's-boeken.

In dit boek wordt iets anders nagestreefd. *Het ABC van de Biografie* beoogt het 'nieuwe' van de biografie te onderzoeken en presenteren, van A voor Autorisatie tot Z van Zigzaggend naar het Einde. Ons doel is niet absolute volledigheid – altijd een fout van zowel historici als biografen – maar om het eerste eenvoudige overzicht te geven van de moderne biografie, zoals het tegenwoordig wordt begrepen en beoefend in verschillende media, tweeduizend jaar na Plutarchus.

We hopen dat *Het ABC van de Biografie* amuseert en de nieuwsgierige lezer informeert, en daarnaast dat het een aantal misvattingen en misverstanden weerspreekt of wegneemt. Het is bijvoorbeeld verwonderlijk hoeveel mensen nog steeds denken dat een biografie tegenwoordig nog 'toestemming' nodig heeft (zie 'A is van Autorisatie') om de biografie van een prominent persoon te schrijven, of het als verkeerd beschouwen voor een biografie om te schrijven over 'zoenen' en wat daar van komt (zie 'S is van Seks'). De kruisverwijzingen worden in de 26 hoofdstukken met een * aangegeven.

Van alle recente trends in onze cultuur is de moderne biografie – nu vaak ten onrechte Life Writing genoemd (zie 'L is van Life Writing') – bijna van de ene op de andere dag de meest elastische, levendige, omstreden, controversiële en populaire vorm geworden, van blogs tot biopics. De biografie, zowel als boek dat je in de winkel kunt kopen als het specialisme dat we Biography Studies zouden kunnen noemen, verdient aandacht en overdenking.

In de academische wereld bestaat een groeiende behoefte, overal ter wereld, om over biografieën te theoretiseren, om te helpen verklaren wat er gebeurt en waarom. Dit boek daarentegen is in de eerste plaats bedoeld om de nieuwsgierigheid van de algemene lezer te wekken over het huidige (en toch zo oude) fenomeen dat we nog steeds biografie noemen, in veel van haar moderne gedaantes. Dit boek is niet een overzicht van algemene oordelen over biografie, eerder een exercitie van twee biografen en biografiekenners uit twee verschillende werelddelen, die zich niet hebben ingehouden om hun mening over de stand van zaken voor het voetlicht te brengen.

We hopen dat u ervan geniet om ook eens tegengesproken te worden.

Hans Renders
Nigel Hamilton

is van Autorisatie

Wat is 'een biografie' en wat betekent het vandaag de dag als een biografie 'geautoriseerd' is? Misschien had de lezer verwacht dat onder A de autobiografie behandeld zou worden. Het levensverhaal geschreven

door de gebiografeerde zelf. Maar we komen met autorisatie wel in de buurt van dit onderwerp. Een biografie kan geautoriseerd zijn en dat betekent dit: een biografie is een boek geschreven door een biograaf over een specifiek individu. Deze biografie wordt als 'geautoriseerd' beschouwd als het onderwerp van de biografie de tekst heeft gelezen en de daarin geopenbaarde feiten als correct heeft bestempeld. Dezelfde praktijk bestaat in de journalistiek, waar het gebruikelijk wordt geacht om geïnterviewden de passages waarin ze zijn beschreven, voorafgaand aan de publicatie, te laten lezen. De eindverantwoordelijkheid voor het interview ligt echter bij de interviewer die het interview creëert.

Soms probeert een geïnterviewde persoon, om wat voor reden dan ook, de publicatie of de uitzending op radio of televisie van een interview tegen te houden. Is dit juist en gepast? Laten we ter illustratie van het antwoord op deze vraag kijken naar het bekende maar nu helaas verdwenen televisieprogramma *Wegmisbruikers*.

Zonder uitzondering was in elke aflevering van dit realityprogramma ten minste één persoon te zien die woedend werd na te zijn aangehouden door de politie. Boetes zijn niet de oorzaak van de getoonde agressie: het is omdat de camera's alles vastlegden. Negen van de tien keer claimen de mensen in kwestie dat ze de wet kennen: 'Je mag me niet filmen.' Dit is echter een misverstand. Iedereen die zich in het openbaar vertoont, kan worden gezien, gefilmd en becommentarieerd, of we dat nu leuk vinden of niet. Natuurlijk zijn er normen met

betrekking tot goede smaak en relevantie voor de samenleving, of meer van dergelijke zorgen.

De opkomst van de roddelpers en de PowNews-journalistiek laten ons bijvoorbeeld de tenenkrommende kant zien van het recht om vrij nieuws te vergaren, wanneer bewindslieden tot aan de wc-deur worden gevolgd voor een reactie. Maar dat is gewoon de prijs die we betalen voor deze kernwaarde: het recht om commentaar te leveren en kritiek te uiten op alles wat we in het openbare leven tegenkomen. Kunst, wetenschap en politieke expressie kunnen alleen gedijen in een omgeving waar afwijkende meningen worden getolereerd. Kritiek scherpt de geest.

Iedereen die ooit politierapporten heeft gelezen, merkt meteen hoe de bekentenissen van de verdachten opmerkelijk veel op elkaar lijken. De ongeletterde kruimeldief gebruikt dezelfde taal als die te vinden is in de formuleringen van de hoogopgeleide fraudeur. Dit is natuurlijk niet echt waar, maar het is wat er gebeurt zodra bekentenissen op schrift worden gesteld. Een bekentenis is het resultaat van een onderhandeling. De verdachte spreekt, maar de politieagent die het opschrijft, maakt gebruik van officiële frasering en terminologie die later kan worden gekoppeld aan juridische teksten die de rechercheur kent, maar de verdachte vaak niet. Als de kruimeldief de bekentenis ondertekent, wordt deze als het ware gecanoniseerd, ook al is het in de woorden van iemand anders. Hetzelfde verschijnsel doet zich ook voor in de biografie: dat wil zeggen, met biografieën van levende mensen, of van de recente doden van wie familieleden – weduwen, broers en zussen, testamentairs-executeurs – nog rondlopen.

Biograaf en gebiografeerde (of wettelijke vertegenwoordigers daarvan) onderhandelen vrijwel altijd netjes over zaken als toegang tot het privéarchief, copyright en toestemming om materiaal te citeren. Dat heeft niets met 'geautoriseerd' te maken. In het geval van de 'geautoriseerde biografie' komt er in de onderhandelingen een beklagenswaardige variant bij. De partijen komen een paar keer bij elkaar, er worden enkele interviews gehouden, soms zelfs heel veel interviews. Uiteindelijk verklaart de hoofdpersoon met het zetten van zijn handtekening

dat hij of zij niet verkeerd geciteerd of verkeerd begrepen is. Die afspraken bij elkaar met een handtekening eronder noemen we 'autorisatie'. Er sluipt echter bijna altijd iets anders in deze autorisatieovereenkomsten, namelijk het geloof van de geïnterviewden dat hun handtekening aangeeft dat ze het eens zijn met wat de biograaf heeft geschreven. Het eens zijn is niet hetzelfde als met een handtekening bevestigen dat een bepaalde uitspraak is gedaan. Dingen worden nog ingewikkelder als het onderwerp van een biografie van tevoren eist dat de biografie alleen kan worden gepubliceerd als de volledige tekst 'geautoriseerd' is. Dit is een lachwekkende eis – alleen al omdat een serieuze biografie niet alleen is gebaseerd op interviews –, want door deze praktijk zien we dat de gebiografeerden blijkbaar het recht hebben om alle geciteerde documenten, brieven en dagboeken te 'autoriseren', zelfs als die door anderen zijn geschreven.

Misschien is niet iedereen duidelijk wat een echte biografie is. We leven in een tijd van individuele zelfrepresentatie en stellen onszelf het doel om zo veel mogelijk 'likes' te verzamelen. Men kan andere mensen op LinkedIn 'ondersteunen' voor hun fantastische kwaliteiten en vaardigheden – in de hoop dat zo'n gebaar beantwoord wordt. Dat is allemaal niet erg: iedereen begrijpt dat er iets moet worden verkocht op Facebook en andere sociale media, en dat 'iets' is jezelf. Het is als het ware het nieuwe sociale contract, wat ons brengt bij wat een biografie zeker niet is.

Een goede biografie is geen huldeboek, ook al wordt deze misvatting voortdurend bestendigd door de oneindige stroom van zogenaamde 'biografieën' van sterren, atleten, chefs van prestigieuze sterrenrestaurants en andere beroemde mensen. Altijd 'geautoriseerd'. In werkelijkheid hebben we hier vaak te maken met teksten van ghostwriters, ingehuurd door deze Beroemde Mensen zelf. In zowel Nederland als Groot-Brittannië lijkt er een eindeloze stortvloed van deze boeken te zijn – vooral in Engeland, waar ze vaak *Memoir** worden genoemd. En net als pulp-fictie is deze vorm ook in de Verenigde Staten alomtegenwoordig. Een recent voorbeeld is *So That Happened: A Memoir* van de Amerikaanse acteur Jon Cryer (2015), in werkelijkheid een

boek met verhalen over ervaringen met seks en drugs die hij zou hebben meegemaakt tijdens zijn loopbaan in de filmindustrie. Een 'Note from the publisher' onthult dat 'Penguin zich inspant om werken van kwaliteit en integriteit te publiceren', en daarom haar handen schoonwast ten opzichte van dit verhaal: de ervaringen en woorden zijn 'geheel voor rekening van de auteur'. En zelfs dat blijkt bij nader inzien niet waar te zijn. Verstoep in de dankbetuigingen van het boek geeft Cryer toe dat het boek is geschreven met een 'medewerker', Robert Abele.

Een typisch voorbeeld van de zogenoemde 'geautoriseerde biografie' is die van *Game of Thrones*-actrice Carice van Houten – die openlijk toegaf dat ze had onderhandeld met journaliste Ab Zagt om haar 'biografie' te laten schrijven. De aankondiging dat *Telegraaf*-journalist Maarten Bax, die eerder de geautoriseerde biografie van de beroemde voetbalbroers Frank en Ronald de Boer schreef, nu ook de 'geautoriseerde biografie' van de beruchte kickbokser Badr Hari zal schrijven, is een ander voorbeeld. Het persbericht waarin dit boek werd aangekondigd bevat een onthullend citaat: 'Dit is de enige geautoriseerde biografie over mij, Badr Hari. Alle anderen vertellen onwaarheden, sprookjes. Het is tijd om mijn verhaal te vertellen en het verhaal recht te zetten. Ik heb sportjournalist Maarten Bax een kijkje in mijn leven gegeven.' In dit verband is er altijd een baas-boven-baas; Louis van Gaal, de beroemde ex-coach van Manchester United, kondigde in een persbericht aan dat zijn biografie 'de enige biografie is die hij zelf heeft geschreven'! In zekere zin had hij nog gelijk ook. Maar tegelijkertijd was het een trieste smet op het beroep van de serieuze biograaf.

Het meest trieste van allemaal is de reactie van zulke zelfingenomen sterren en hun fans wanneer een biografie wordt gepubliceerd die niet 'geautoriseerd' is. Kitty Kelley, de biograaf van Oprah Winfrey, heeft dit enkele jaren geleden uit de eerste hand ervaren. Kelley had eerder al een biografie van Frank Sinatra geschreven. Zouden we hebben geweten dat Sinatra banden had met de maffia als die biografie 'geautoriseerd' was? Kelley kreeg vernietigende kritieken op haar Oprah-biografie, waarin ze liet

zien hoe de presentatrice het verhaal van haar succesvolle carrière had verfraaid en zelfs had gelogen over wie haar vader was. Als gevolg daarvan publiceerde Kelley een artikel in *The American Scholar*, een driemaandelijks tijdschrift over literatuur, kunst en wetenschap, dat elke serieuze biografie zou moeten lezen. Haar essay 'Unauthorized, but not Untrue' is zeer onthullend. Ze vermeldt hoe het management van Oprah haar biografie 'ongeoorloofd' noemde, alsof het om een misdaad ging. Omdat de beroemde televisieberoemdheid niet betrokken was geweest bij het boek, en ook haar zegen aan het boek onthouden had, werd dit reden voor een lezersboycot; potentiële lezers hadden het gevoel dat ze hun geliefde ster zouden verraden als ze het boek lazen. De bekende interviewer Larry King hield de deur dicht voor Kelley, om zijn goede relatie met Oprah niet in gevaar te brengen. De Amerikaanse talkshow-presentator Barbara Walters riep in de populaire *Today-show* dat 'niet-geautoriseerde' biografieën alleen werden geschreven 'to dig dirt'. Ze stak een exemplaar van *Oprah* in de lucht en schreeuwde demagogisch in de microfoon: 'Wie denk je dat het het beste weet?' Oprah zelf of Kitty Kelley, de biograaf!? U kunt het antwoord wel raden. Geen van de tv-stations die *The Oprah Winfrey Show* op de kabel doorgaven, nodigde Kelley uit in een van hun nieuws- of entertainmentprogramma's om over haar biografie te komen praten.

Een andere fascinerende casestudy vol misverstanden betreft de biografie van de wereldberoemde Nederlandse componist Reinbert de Leeuw. Krantenartikelen onthulden hoe biograaf Thea Derks en De Leeuw van tevoren hadden besproken hoe de biografie geschreven zou worden – De Leeuw was zelfs degene die voor het eerst contact opnam met de door hem gekozen uitgever. Toen Derks eenmaal toegang kreeg tot de archieven van De Leeuw, ging ze ijverig aan het werk. Gaandeweg ontstond er echter wrijving, omdat Derks zich niet hield aan De Leeuws visie op zichzelf. Hij klaagde dat zij te weinig over dit en te veel over dat schreef. Ze had het verhaal van zijn jeugd te veel benadrukt en een flagrante omissie zou zijn dat Derks nauwelijks iets schreef over de vriendschap van De Leeuw met de schrijver Harry Mulisch,

evenals met een zekere Piet Veenstra. Uit opmerkingen van zowel Derks als De Leeuw over deze zaak, wordt duidelijk dat ze allebei het slachtoffer zijn geworden van de misvatting die 'autorisatie' heet. De musicus had in een schriftelijke overeenkomst met de uitgever beloofd dat hij autorisatie 'niet op onredelijke gronden' zou weigeren. Deze clausule beperkte effectief elke kritiek op De Leeuw in de biografie, omdat de componist kon dicteren wat 'redelijk' was. Achteraf bezien is het onbegrijpelijk dat De Leeuw, Derks en de uitgever zich conformeerden aan deze absurde overeenkomst. Temeer daar het convenant – waarin stond dat autorisatie een voorwaarde was voor publicatie – is opgesteld nádat Derks begon te merken dat De Leeuw haar helemaal geen vrijheid liet in haar werkzaamheden. Hoe tegengesteld de belangen van deze drie partijen ook waren, ze hadden één ding gemeenschappelijk: ze autoriseerden een gouden recept voor heibel.

Derks heeft in een interview gezegd dat ze steeds met vragenlijsten naar De Leeuw toe ging, niet om hem te bevragen maar om 'door te nemen' of dat wel goede vragen waren die aan mogelijke derden voorgelegd konden worden. De Leeuw vond het vervelend dat allerlei mensen door de biograaf benaderd werden. Enfin, je valt van de ene verbazing in de andere, want zo kan er natuurlijk nooit een coherent beeld van de gebiografeerde geschetst worden. En toen in deze sfeer van onenigheid de afspraak over autoriseren werd gemaakt, wist je dat het fout zou lopen. Derks voelde zich gecensureerd, terwijl ze wel dat convenant getekend had. De Leeuw onthield zijn autorisatie aan het eindresultaat, want de dingen die hij niet in de biografie wenste te lezen, wilde hij ook niet in interviews oprakelen; dan zouden ze juist nog meer aandacht krijgen. 'Bij een geautoriseerde biografie is zoiets ondenkbaar,' zei hij in een interview.

De afloop van deze kwestie was niet voor iedereen bevredigend. Derks publiceerde haar boek bij een andere uitgeverij dan degene die het convenant opgesteld had en volgens de critici was 'een prachtig monument opgericht' met 'gepaste hosanna's en halleluja's' en 'goddank is er ook ruimte voor de mens'.

Nu zou je ter verdediging van Oprah kunnen inbrengen dat zij helemaal niet om die biografie gevraagd heeft. Maar waarom schrijft Reinbert de Leeuw, die zo veel tijd heeft gestoken in 'het project', niet gewoon zijn autobiografie? Het antwoord ligt in het feit dat een biografie een hogere status heeft, juist omdat het geen *selfie* is.

In Amerikaanse boekhandels zie je helaas maar al te vaak, biografieën met een buikbandje eromheen waarop in koeienletters staat: AUTHORIZED. Wat ooit als een waarschuwing geïntroduceerd werd, bedoeld om de lezers duidelijk te maken dat we te maken hadden met onbetrouwbare rommel, is de laatste jaren omgedraaid tot een keurmerk. In Amerika worden zelfs rechtszaken gevoerd tegen biografen die ten onrechte de indruk wekken 'authorized' te zijn. Zo begon de zoon van Audrey Hepburn een proces tegen Diana Maychick, omdat zij een biografie publiceerde onder de titel *Audrey Hepburn: An Intimate Portrait*. Met zo'n titel wekte zij de indruk 'authorized' te zijn, en dat zou de verkoop van *Audrey Hepburn, An Elegant Spirit: A Son Remembers* schade berokkenen. Het boek van Sean Hepburn Ferrer verscheen tien jaar na dat van Maychick, maar de rechtbank gaf hem gelijk en Maychick werd verplicht om op het omslag van een herdruk van haar biografie te vermelden dat dit boek 'unauthorized' was. De halve wereldliteratuur is geschreven omdat ouders en kinderen elkaar maar niet willen begrijpen, maar hier werd wettelijk vastgelegd dat de zoon van Audrey Hepburn wel 'authorized' op zijn boek mocht zetten, terwijl de hoofdpersoon ervan al dood was voordat zelfs maar het idee voor *Audrey Hepburn, An Elegant Spirit: A Son Remembers* geboren was.

Het voordeel van deze marketing met autoriseren is dat je als lezer weet: niet kopen. Want neemt u van ons aan: geen enkele biograaf maakt zomaar een afspraak over autoriseren. Het is altijd een afspraak waarvoor hij iets van zijn onafhankelijkheid moet inleveren, terwijl de ware biograaf alleen verantwoording hoeft af te leggen aan zijn professionaliteit. Liggen er degelijke vragen ten grondslag aan deze biografie? Zijn de bronnen verantwoord? Is

het boek goed geschreven? Of dat allemaal gelukt is, mag iedereen zelf bepalen. Wie als gebiografeerde geen vertrouwen heeft in de professionaliteit van de biograaf, moet zelf zijn autobiografie maar schrijven. De biografie komt dan wel na je dood.

Bronnen: Sean Hepburn Ferrer, *Audrey Hepburn, An Elegant Spirit: A Son Remembers*, Atria Books, New York 2005; Kitty Kelley, 'Unauthorized, But Not Untrue. The Real Story of a Biographer in a Celebrity Culture of Public Denials, Media Timidity and Legal Threats', in: *The American Scholar*, 1 december 2010; Diana Maychick, *Audrey Hepburn: An Intimate Portrait*, Birch Lane, New York 1993; Hans Renders, 'Biography Is Not a Selfie: Authorisation as the Creeping Transition from Autobiography to Biography', in: Hans Renders, Binne de Haan en Jonne Harmsma (red.), *The Biographical Turn. Lives in History*, Routledge, Londen/New York 2017, p. 159-164. Carl Rollyson, 'Authorized Biography', in: Carl Rollyson, *Biography; a User's Guide*, Ivan R. Dee, Chicago 2008, p. 10-17.

is van Biografie

Biografie is de studie van het concrete individu. Het is een verzamelbegrip voor de vele manieren waarop we individuele levens uit het heden en verleden vastleggen en proberen te duiden: hun levensloop hier

op aarde, hun persoonlijke ontwikkeling, en wat er 'met hen gebeurde'.

Biografie is een antwoord op de diepgewortelde menselijke nieuwsgierigheid, een onderdeel van wat ons tot homo sapiens maakt. Ook olifanten hebben een goed geheugen, en zijn zelfs in staat te rouwen, maar alleen de mens weet rouw om te zetten in vormen van nagedachtenis – steeds complexere, kunstzinnigere en diepgaande pogingen om de levensloop van concrete individuen vast te leggen.

Biografie als onderzoeksveld neemt geen genoegen met mythes of fictie, maar probeert onze niet-aflatende nieuwsgierigheid naar de mensheid te bevredigen door ons echte mensen voor ogen te stellen – mannen en vrouwen die geleefd hebben en gestorven zijn, of nog zullen sterven. Want in tegenstelling tot fictie is voor de biografie de dood, de werkelijke dood, een ultieme realiteit (zie 'Z is van Zigzaggend naar het einde'): de steen waar Dr. Samuel Johnson tegenaan schopte om de realiteit van de werkelijkheid aan te tonen. 'Daarmee is het weerlegd,' zo verwierp hij Bisschop Berkeley's theorie over het niet-bestaan van materie.

Een fictief leven kunnen we aandikken en verfraaien, ter vermaak, voor meer begrip of verheldering, maar uiteindelijk komt het er voor elk werkelijk leven op neer dat het tenslotte tot een werkelijk einde komt. Met die wetenschap houdt biografie zich bezig. Biografie is niet hetzelfde als *een* biografie. Biografie is ook een onderzoeksmethode. Dat onderscheid zorgt voor een hardnekkig misverstand en is mogelijk de verklaring voor het

feit dat elk denkbaar aspect van de hedendaagse cultuur aan bod komt op de universiteit, van sportgeschiedenis tot genderstudies, maar slechts uiterst zelden biografie – haar interdisciplinariteit, populariteit en maatschappelijk belang ten spijt.

Niet alleen is biografie te herleiden tot oude begrafenisriten – wat Sidney Lee het ‘nagedachtenisinstinct’ noemt – maar zij heeft tegenwoordig een ongekeerde reikwijdte: van drukwerk tot digitale media, van radio tot televisie, van grottekening tot film. Er is nauwelijks een beter voorbeeld denkbaar van het biografische imperatief, om het zo te noemen, dan de tentoonstelling ter gelegenheid van het honderdste geboortjaar van Piet Mondriaan in 2017 in Den Haag. Kamers vol tekeningen, schilderijen, etsen, brieven, foto’s, films, hoeden en vele andere voorwerpen gaven een beeld van de buitengewone artistieke en menselijke ontwikkeling van een van de pioniers van De Stijl, vanaf zijn vroege donkere landschappen tot aan zijn laatste ruitvormige geometrische werk, intrigerend onvoltooid door Mondriaans dood als balling in New York in 1944, tijdens de Tweede Wereldoorlog. De tentoonstelling was als een biografie, anders dan die waarop we slechts de beste werken van de artiest te zien krijgen.

Ontwikkeling is een belangrijk begrip voor wie geïnteresseerd is in biografie. Terwijl geschiedkundigen zich bezighouden met ‘revoluties’ van koninkrijken en imperiums, zoals Samuel Johnson opmerkte, houden biografen zich bezig met de opkomst en ondergang van concrete individuen, en heimelijk ontdekken we daarin onze eigen ‘evolutie’, ten goede en ten kwade. Dr. Johnson minachtte hagiografie, omdat het naar zijn mening dwaas was om alleen zuivere levens te beschrijven, terwijl de mens onzuiver is. Hij benadrukte daarom dat ‘the most artful writer’ als taak heeft om in een biografie ‘het schitterende én het slechte’ te laten zien, en om ‘deugd én ondeugd’ een plek te geven. Zijn eigen biograaf James Boswell gaf hij mee: ‘Wie een lofdicht schrijft mag tekortkomingen achterwege laten, maar wie een leven wil beschrijven moet dat doen zoals het was.’

Waarom wordt er nauwelijks onderzoek gedaan naar biografie als genre, terwijl er zo overstelpend veel biografieën worden

geschreven? De academische wereld wil wel, getuige de vele universitaire centra voor 'Life Writing' die de laatste jaren uit de grond zijn gestampt, maar biografie wordt noch onderwezen, noch onderzocht aan de universiteiten, op enkele na, zoals die van Groningen, Hawaii, Norwich en Wenen. We kunnen in ieder geval stellen dat biografie, evenals religie, een onderdeel is van de menselijke beschaving, maar dat zij in tegenstelling tot religie ook nauw verbonden is met de democratische samenleving. Als literair en geschiedkundig genre ligt haar oorsprong in de Griekse en Romeinse oudheid, in de werken van Xenophon, Plutarchus, Suetonius en anderen. Sindsdien heeft ze een steeds grotere plaats ingenomen als uitdrukkingsvorm om onszelf en onze voorouders neer te zetten: de levensloop van echte mensen, historisch en hedendaags, belangrijk en onbeduidend, wordt door elke generatie overwogen, onderzocht, vastgelegd en verhaald.

We kunnen ons afvragen waarom dat zo is. Waarom vinden we dat tegenwoordig nog steeds zo'n belangrijk streven, na ruim tweeduizend jaar? Het antwoord op die vraag is gelegen in de symboolwaarde die inherent is aan biografie. In hetzelfde jaar waarin liefhebbers van moderne kunst massaal naar Den Haag trokken, werd in de Verenigde Staten getracht af te rekenen met gedenktekens, voornamelijk standbeelden, uit de tijd van de wederopbouw (na 1870) voor de 'helden' van de *Confederacy*: de zuidelijke staten, confederalisten en slavenhouders die hadden geprobeerd zich met geweld af te scheiden van de *Union*. In het Zuiden veroorzaakte het weghalen van deze beelden uit de publieke ruimte een enorme controverse, met demonstraties die zelfs doden tot gevolg hadden.

Met andere woorden, herdenken is een politieke handeling en kan daarnaast ook artistiek controversieel zijn. In 1981 werd besloten een Nationaal Vietnam-monument te entameren, bedoeld voor plaatsing in de hoofdstad van de Verenigde Staten. Het monument zou dienen als gedenkteken voor de Amerikaanse soldaten die in de Vietnamoorlog waren gesneuveld, maar het winnende ontwerp werd door veel mensen, onder wie veteranen, bestempeld als 'een zwarte open wond van schaamte'. De nog

jonge ontwerpster Maya Lin, een Chinees-Amerikaanse studente aan Yale University, koos voor glanzend zwart graniet uit India, met daarin de namen van alle gesneuvelden gegraveerd, vergelijkbaar met de vele Franse dorpsmonumenten ter ere van slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. Omdat dit volgens haar critici moed en opoffering onvoldoende zou symboliseren werd eveneens een beeld van een naamloze soldaat ontworpen en in brons gegoten, een symbolisch gedenkteken dat tot op heden naast de door Lin ontworpen muur staat, dicht bij het Lincolnmonument in de National Mall in Washington D.C.

Een tweede voorbeeld van deze dualiteit – het onderscheid tussen het letterlijk benoemen van de mensen die herdacht worden en het symboliseren – is te vinden in Kamp Westerbork. Vanaf dat doorgangskamp werden tijdens de Tweede Wereldoorlog 107.000 personen, onder wie Anne Frank, in treinwagons gedeporteerd naar de vernietigingskampen Auschwitz, Sobibor, Bergen-Belsen en Theresiënstadt. Een museum met een herbouwde barak, ijzeren rails, houten bielzen en een veewagen dienen als herdenkingsmonumenten. Ze symboliseren de kolossale omvang van deze misdaad tegen de menselijkheid. Daarnaast vindt er elk jaar een minder bekende herdenkingsdienst plaats, waarin buurtbewoners en bezoekers in lange rijen de naam en leeftijd voorlezen van alle personen die vandaar gedeporteerd zijn, hun dood tegemoet. Kort gezegd, de herinnering aan het leven van een individu kan waarde hebben in zichzelf, maar eveneens symbool staan voor het leven van anderen, zelfs voor miljoenen anderen. Dat zouden we *biografische dialectiek* kunnen noemen.

Wat is nu de toekomst van biografie, na haar tweeënhalfduizendjarige geschiedenis? In 1988 hield een aantal Britse academici en biografen zich bezig met die vraag en zij publiceerden hun overwegingen in een bundel, getiteld *The Troubled Face of Biography*. Volgens een van hen, Robert Skidelsky, de biograaf van de econoom John Maynard Keynes, wordt in moderne biografieën te veel aandacht besteed aan het 'privéleven'. Hij klaagde dat er te weinig werd stilgestaan bij 'verdiensten'. Dat was ongetwijfeld waar, maar hoe kon dat anders, in de nasleep van de jaren zestig

met de Stonewall-rellen, de seksuele revolutie, Woodstock en de roep om *égalité, liberté, sexualité* in mei 1968 in Parijs?

Wellicht het meest verrassend is dat biografie als genre grotendeels ongemoeid bleef door de kaalslag van de deconstructivisten, met Jacques Derrida aan het hoofd. Derrida schreef in 1967 het essay *Speech and Phenomena: And Other Essays on Husserl's Theory of Signs*, waarin hij op speelse maar tegelijk verraderlijke wijze de verhouding tussen tekst en betekenis afbreekt. Het bleek een teken aan de wand. Grote delen van de academische wereld werden vervolgens zozeer beheerst door linguïsten, filosofen, psychologen en literatuurcritici – onder anderen Chomsky, Derrida, Lacan en Barthes –, dat wetenschappelijke papers zonder deconstructivistisch jargon academische toetsing niet of nauwelijks konden doorstaan.

Gelukkig bleef biografie hiervan volledig gevrijwaard, voornamelijk omdat 'biografie' binnen de academische wereld niet werd bestudeerd. En dus bleven biografen rustig doorschrijven, ondanks 'de dood van de auteur' die in 1968 door de filosoof en literatuurcriticus Roland Barthes trots werd verkondigd. *Le grand récit* ging onverminderd door, blijkens meerdelige biografieën van schrijvers als Robert Caro, Edmund Morris en Lyndall Gordon. Ondertussen lukte het geen enkele deconstructivist een leesbare, laat staan informatieve of onderhoudende biografie te schrijven.

Biografen onthielden zich van deconstructivisme en deden in plaats daarvan het tegenovergestelde: het verkennen van nieuwe wegen, gebruikmakend van alle moderne media, van televisie tot internet, en zorgden daardoor voor een enorme verspreiding en groei van hun werk, zonder weerga in de cultuurgeschiedenis. Deze verspreiding kwam deels tot stand door de emancipatie van voorheen gemarginaliseerde groepen in biografie, concrete individuen die nooit eerder waren vertegenwoordigd, gewaardeerd of opgetekend, afkomstig uit alle lagen van de maatschappij.

In plaats van zich angstvallig bezig te houden met 'tekens' en 'betekenissen' en zichzelf op die manier onbegrijpelijk te maken, bloeide biografie op. Er werden zelfs aan fictie ontleende stijlfiguren en technieken toegepast, zoals omgekeerde chronologie

en flashbacks, voor het beschrijven van goed onderzochte, echte levens. Het ene uiterste leverde werken op die meer wetenschappelijk verantwoord waren dan geschiedschrijving – met diepgravender forensisch onderzoek en meer voetnoten. Op die manier ging biografie werken als een correctie op de bestaande geschiedschrijving, in de woorden van Nigel Hamilton 'Biography as Corrective'. Het andere uiterste ontleedde levens in steeds kleinere, op zichzelf staande tijdvakken ('Partial Biography') om op die manier een helder beeld te krijgen van het menselijk handelen en belangrijke keerpunten ('Turning Points') daarin.

Op het gebied van onderzoek, stijl en zeker ook omvang vertoonde moderne biografie geheel andere kenmerken dan haar voorgangers uit de vorige generaties. Uiteraard varieerde de kwaliteit van dergelijke werken, zoals dat overigens altijd geldt voor kunst en wetenschap, maar voor cultuursociologen was de opkomende dialectiek tussen individu en symbool onmiskenbaar. De fascinatie in de westerse wereld voor concrete levens leek alleen maar toe te nemen. Dat bleek niet alleen uit de cultus van roem en beroemdheid, maar werd eveneens bevestigd door het toenemende aantal fictieschrijvers dat romans schreef over echte individuen, zogenaemde 'biofictie': zie bijvoorbeeld *Alias Marks* (1996) van Margaret Atwood, *Arthur and George* (2005) van Julian Barnes, *The Women* (2009) van T.C. Boyle, *Frances and Bernard* (2013) van Carlene Bauer, en *American Wife* (2008) van Curtis Sittenfeld.

Ironisch is het wel, gezien het feit dat biografie zich bezighoudt met het echte, niet-fictieve individu, dat juist de vorm en stijl van moderne biografie in toenemende mate waardering oogstte onder historici – met name historici die zich bezighielden met 'dingen'. De ondertitel van *Cod: the Biography of the Fish That Changed the World* ('Kabeljauw: Biografie van een vis die de wereld veranderde'), gepubliceerd in 1997, mag een overtrokken claim verdedigen, het droeg er in elk geval wel aan bij dat niet-mensen studieobjecten werden. Daarnaast bleek het een voorbode te zijn van tientallen vergelijkbare werken, waaronder zelfs biografieën van steden. Berlijn, Parijs, Wenen, Tel Aviv

en Antwerpen hebben elk een biografie en schrijver Peter Ackroyd gaat in *London: The Biography* (2000) zelfs zover dat hij de Engelse hoofdstad voorstelt als een lichaam met dromen en complexen.

Op zichzelf natuurlijk een compliment, dat biografen geïmitteerd worden. Eén grens die is verlegd of overschreden zorgt evenwel voor grote onrust onder beoefenaars van biografie: die van de feitelijkheid. We hebben het over de burgeroorlog om het feit. Het is een oorlog die biografie en geschiedenis niet hebben zien aankomen: een onbedoelde en verdraagde tijdbom, achtergelaten door het reeds verdwenen deconstructivisme, *everything goes*. Komende generaties historici zullen zich bezighouden met de precieze oorzaken hiervan. In het veld van biografie werd het voor het eerst merkbaar door een vervaging van de grens tussen fictie en non-fictie, in het Engels vaak *faction* genoemd: een soort niemandsland. De voorbeelden zijn talloos. Zoals van de schrijfster die een 'biografie' van de echtgenote van Louis Couperus schrijft en via verzonnen dialogen 'bewijst' dat Couperus homoseksueel was. Maar ook andersom, waar fictie is opgeschoven naar non-fictie, dus naar waargebeurd, spreken we van *faction*, zoals *In Cold Blood: A True Account of a Multiple Murder and Its Consequences* van Truman Capote, deze roman uit 1966 die wordt beschouwd als de eerste *non-fictieroman*.

Aanvankelijk zag men dit gebeuren in memoires, waarin auteurs bepaalde figuren samenvoegden om echte gebeurtenissen te 'dramatiseren' en daardoor het verhaal meer nadruk en zeggingskracht geven. Zo grijpt Primo Levi in zijn klassieke memoires *Is dit een mens* (1947) – zijn aangrijpende verslag van zijn tijd in Auschwitz – terug op de beroemde toespraak van Shylock, de Jood in Shakespeares *De koopman van Venetië*: 'Heeft een Jood geen ogen? Als je ons prikt, bloeden wij dan niet?' Levi heeft later echter zelf toegegeven dat hij onbedoeld of door herinneringsvervalsing zijn weergave had vereenvoudigd.

Dezelfde beweging zet zich echter niet lang daarna door in biografie. Soms werd een kunstgreep toegepast die tot mooie resultaten leidde. Door Evelien Gans bijvoorbeeld, biograaf van de

Nederlandse historicus Jaap Meijer: na te hebben geconstateerd dat ze geen informatie had over Meijers leven ten tijde van zijn opsluiting in Westerbork, besloot ze – duidelijk verantwoord – in haar biografie een gedeelte in te voegen dat afkomstig was uit de biografie van een andere Joods-Nederlandse historicus die tijdens de oorlog min of meer hetzelfde had meegemaakt, namelijk Abel Herzberg. Alsof ze een laadje uit de torso van het beroemde schilderij van Dalí van het ene lichaam in het andere plaatste.

Verhalende non-fictie begon de kloof te slechten tussen feit en verzinsel, ten dienste van vertelkunst en verbeelding. Onbedoeld heeft ze daardoor de westerse democratische samenleving vatbaarder gemaakt voor leugens – en overigens niet altijd onbedoeld. Door de toenemende populariteit van commercieel succesvolle en soms zelfs gelauwerde memoires zijn ook een aantal onaangename waarheden blootgelegd: sommige vermeende auteurs van waargebeurde levensverhalen bleken oplichters te zijn, zoals overtuigend beschreven in *The Wilkomirski Affair: A Study in Biographical Truth* (2001) van Stefan Maechler. Zo ook Enric Marco, een bedrieger die pas in 2005 werd ontmaskerd, vele jaren na de publicatie van zijn verzonnen concentratiekampverleden en het ontvangen van eervolle vermeldingen van de Catalaanse overheid.

Met andere woorden, biografen zijn noodgedwongen hoeders van de waarheid geworden tegenover verhalende non-fictie en memoires – niet om als spelbederver het plezier van de verbeeldingskracht te beknotten, maar om te waarborgen dat we zicht blijven houden op de waarheid, in letterlijke zin. Wie dat betwist moet maar eens kijken naar de uitkomst van de presidentsverkiezingen in 2016, toen een vergelijkbare ‘bedrieger’ niet of nauwelijks werd ontmaskerd, omdat de media en het televisiepubliek liever werden vermaakt dan geïnformeerd. Binnen twee maanden na diens aantreden meldde *The New York Times* dat de 45e president van de Verenigde Staten, de machtigste man op aarde, ‘publiekelijk een onwaarheid verkondigde, elke dag gedurende de eerste 40 dagen van zijn presidentschap’ – daarbij

geholpen door het Witte Huis, dat alle kritische commentaar en analyse van de media afdeed als 'nepnieuws' en bovendien stond op het recht 'alternatieve feiten' naar buiten te brengen.

Alternatieve feiten? 'Feiten' bovendien die werden vergoelijkt, genegeerd en vergeven door miljoenen Amerikanen? Dat hield en houdt een ernstige bedreiging in. Halverwege 2017 vroeg een cultuurcriticus zich af of het alleen het lot van Amerika was om 'op zo'n manier uit elkaar te vallen'. 'Maar,' stelde hij, 'misschien zijn wij gewoon de *early adopters*, de mijnkanaries, en volgen Canada, Denemarken, Japan, China en alle anderen ons uiteindelijk in onze tunnel'. Een tunnel, zo voegde hij eraan toe, waarin de meerderheid van de Amerikanen het verschil tussen waar en onwaar niet meer kan onderscheiden.

En zo werd Orwells roman *1984*, 33 jaar na dato, alsnog werkelijkheid.

Feiten zijn belangrijk in biografie. Evenzeer in geschiedenis. En in politiek misschien nog het meest, zoals twintigste-eeuwse dictaturen ons hebben geleerd. Dat belang is niet te overschatten. Want zonder (respect voor) feiten verwordt biografie tot iets anders, iets tussen fictie en regelrechte leugen en bedrog in. Hoed u, biografen! Aan jullie is het de wacht te houden over een meer dan tweeënhalfduizend jaar oud genre waarin het gebod heerst de feiten te respecteren!

Kan biografie de huidige strijd om de feiten overleven? De tijd zal het leren. Biografen over de hele wereld hopen van wel – dat de waarheid overwint: dat het harde en geduldige werk van de biograaf, in allerlei verschillende media, niet alleen persoonlijke artistieke en intellectuele voldoening geeft, maar ook wezenlijk bijdraagt aan het publiek belang. Dat biografie, ook wanneer zij controversieel is, ons ertoe aanzet mythen en echte gebeurtenissen uit het leven van concrete individuen te overdenken en ons daardoor verankert in het spreken van de waarheid over onszelf en anderen – concrete anderen. Zonder dat anker kunnen wij als sociale wezens niet blijven bestaan.

Bronnen: Eric Homberger and John Charmley, *The Troubled Face of Biography*, St. Martin's Press, New York 1988; Hans Renders, Binne de Haan en Jonne Harmsma (red.), *The Biographical Turn. Lives in History*, Routledge, Londen/New York 2017; Nigel Hamilton, 'Biography as Corrective', in: Hans Renders, Binne de Haan en Jonne Harmsma (red.), *The Biographical Turn: Lives in History*, Routledge, Londen/New York 2017; Kurt Andersen, *Fantasyland: How America Went Haywire*, Random House, New York 2017; Roland Barthes, 'The Death of the Author', in: *Aspen* (1967) 5-6; Carl Rollyson, *A Higher Form of Cannibalism? Adventures in the Art and Politics of Biography*, Ivan R. Dee, Chicago 2005.